

Mirzaxadjayeva Shahzoda- Samarqand iqtisodiyot
va servis instituti, “Real iqtisodiyot”
kafedrasi assistenti

shaxzodamirzaxadjayeva98@gmail.com

Iloxomova Ruxshona- Samarqand iqtisodiyot
va servis instituti, Iqtisodiyot fakulteti
3-bosqich talabasi

javlonovna567@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola mintaqalar kesimida tarmoqlararo integratsiyaning iqtisodiy samaradorligini tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda hududiy iqtisodiyotlarning o'zaro bog'liqligi va resurslardan samarali foydalanishdagi integratsiyaning ahamiyati o'rganiladi. Tadqiqotda tarmoqlararo integratsiyaning nazariy asoslari, uning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri hamda uni baholashning metodologik yondashuvlari ko'rib chiqiladi. Integratsiyani rag'batlantiruvchi omillar, unga to'siq bo'luvchi holatlar va integratsiya shakllari tahlil qilinib, amaliy misollar va xalqaro tajribalar asosida uning iqtisodiy natijalari baholanadi. Maqola mintaqaviy integratsiyani qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo'yicha siyosiy tavsiyalar va kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlarini belgilab beradi.

Kalit so'zlar: Mintaqalararo integratsiya, tarmoqlararo bog'liqlik, iqtisodiy samaradorlik, hududiy rivojlanish, resurs taqsimoti, iqtisodiy hamkorlik, sanoat klasterlari

Abstract: This article analyzes the economic efficiency of inter-sectoral integration across regions. It examines the interdependence of regional economies and the importance of integration in the efficient use of resources. The study reviews the theoretical foundations of inter-sectoral integration, its impact on economic efficiency, and methodological approaches for its assessment. Factors promoting integration, barriers, and forms of integration are analyzed, and its economic outcomes are evaluated based on practical examples and international experiences. The paper provides policy recommendations and outlines future research directions for supporting regional integration and enhancing economic efficiency.

Keywords: Interregional integration, inter-sectoral interdependence, economic efficiency, regional development, resource allocation, economic cooperation, industrial clusters

Аннотация: Данная статья посвящена анализу экономической эффективности межотраслевой интеграции в региональном разрезе. В ней исследуется взаимосвязь региональных экономик и значение интеграции в эффективном использовании ресурсов. В исследовании рассматриваются теоретические основы межотраслевой интеграции, ее влияние на экономическую эффективность, а также методологические подходы к ее оценке. Анализируются факторы, стимулирующие интеграцию, препятствующие ей обстоятельства и формы интеграции, а экономические результаты оцениваются на основе практических примеров и международного опыта. Статья предлагает политические рекомендации и определяет будущие направления исследований для поддержки региональной интеграции и повышения экономической эффективности.

Ключевые слова: Межрегиональная интеграция, межотраслевая взаимосвязь, экономическая эффективность, региональное развитие, распределение ресурсов, экономическое сотрудничество, промышленные кластеры

Kirish

Globalizatsiya sharoitida iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanishga erishishda mintaqalararo va tarmoqlararo integratsiyaning roli tobora ortib bormoqda. Turli hududlarning o'ziga xos resurslari, ishlab chiqarish salohiyati va texnologik imkoniyatlarini birlashtirish orqali sinergik effektlarga erishish mintaqaviy iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omillaridan biridir. Mintaqalar kesimida tarmoqlararo integratsiya turli hududlardagi iqtisodiyotning turli sektorlari o'rtasida mustahkam aloqalar o'rnatishni, resurslar, kapital, ishchi kuchi va bilim almashinuvini jadallashtirishni anglatadi. Bu o'z navbatida ishlab chiqarish zanjirlarini optimallashtirish, yangi bozorlar yaratish va mintaqaviy raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, mintaqaviy iqtisodiy tengsizliklarni kamaytirish, umumiy farovonlikni oshirish va iqtisodiy salohiyatni to'liq ro'yobga chiqarish uchun tarmoqlararo integratsiyaning iqtisodiy samaradorligini chuqur tahlil qilish zarur. Mavjud resurslarni optimal taqsimlash, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va innovatsiyalarni rag'batlantirish orqali mintaqaviy iqtisodiyotda qo'shimcha qiymat yaratish integratsiyaning asosiy maqsadlaridan biridir. Maqsad mintaqalar kesimida tarmoqlararo integratsiyaning iqtisodiy samaradorligini oshirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish, uning shakllari, omillari va to'siqlarini tahlil qilish hamda siyosiy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu tadqiqot mintaqaviy siyosatni ishlab chiquvchilar, tadbirkorlar va ilmiy doiralar uchun muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u barqaror va inklyuziv mintaqaviy rivojlanish strategiyalarini shakllantirishga yordam beradi. Jumladan, O'zbekistonning Markaziy Osiyo mintaqasidagi faol tashqi

siyosati, hududiy hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan sa'y-harakatlari bu mavzuning amaliy ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Iqtisodiy integratsiya nazariyasi korxonalar, tarmoqlar va mamlakatlarning ishlab chiqarish jarayonida yaqinlashuvi, o'zaro iqtisodiy aloqalar o'rnatishi va yagona iqtisodiy makonni shakllantirishini o'rganadi. Bu jarayon mehnat taqsimotiga asoslanib, texnologik bog'liqliklarni kengaytiradi, resurslar almashinuvini osonlashtiradi va savdo to'siqlarini bartaraf etadi. Iqtisodiy integratsiya mikro va makro darajalarda namoyon bo'ladi. Xalqaro integratsiya, uning eng yuqori shakli, bir necha bosqichlardan o'tadi. Dastlabki bosqichlarda erkin savdo zonalari bojxona to'lovlari va eksport kvotalarini bekor qilish orqali shakllanadi. Bu keyinchalik sanoat, bank va texnologiya sohalarida integratsiyani kengaytiruvchi erkin iqtisodiy zonalarga o'tadi. Uchinchi bosqich Yevropada 1957 yildan boshlangan umumiy bozorni tashkil etish bo'lib, unda milliy bozorlar birlashadi va tovarlar, ishchi kuchi hamda kapitalning minimal cheklovlar bilan erkin harakatlanishi ta'minlanadi. Yakuniy bosqich Iqtisodiy va Valyuta Ittifoqi bo'lib, u moliya, valyuta va bank tizimlarini birlashtiradi. Masalan, Yevro 2000-2001 yillarda Yevropa Ittifoqining 15 ta davlatidan 12 tasida joriy etilgan bo'lib, u yagona soliq tizimi va umumiy byudjet bilan birga milliy vakolatlarining ma'lum qismini markazlashtirgan. Shimoliy Amerika Erkin Savdo Bitimi (NAFTA), Janubi-Sharqiy Osiyo Davlatlari Assotsiatsiyasi (ASEAN) va Osiyo-Tinch okeani Iqtisodiy Hamkorligi (APEC) kabi tashkilotlar orqali global integratsiya ham jadallashib bormoqda, shuningdek, 1991-2002 yillar oralig'ida Markaziy Osiyoda ham mintaqaviy sa'y-harakatlar kuzatilgan.

Mintaqalar kesimida tarmoqlararo integratsiyaning iqtisodiy samaradorligi deganda, turli mintaqalardagi turli iqtisodiyot tarmoqlarining o'zaro hamkorligi natijasida erishiladigan resurslarni optimal taqsimlash, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va umumiy iqtisodiy o'sish kabi ijobiy natijalar tushuniladi. Bu samaradorlik shuningdek, ishlab chiqarish miqyosida iqtisodiyotga erishish (economies of scale), ixtisoslashuvning chuqurlashishi, bilim va texnologiyalar tarqalishi, bitim xarajatlarining kamayishi kabi omillar orqali namoyon bo'ladi. Integratsiyani rag'batlantiruvchi omillar qatoriga texnologik taraqqiyot, bozorlarning kengayishi, tabiiy resurslardan optimal foydalanish zaruriyati, infratuzilmani birgalikda rivojlantirish va siyosiy iroda kiradi. Aksincha, regulativ to'siqlar, infratuzilmadagi bo'shliqlar, ishonchsizlik, proteksionistik siyosatlar va axborot asimmetriyasi kabi holatlar integratsiyaga to'sqinlik qilishi mumkin. Mintaqalararo integratsiyaning shakllari turli-tuman bo'lib, ular ta'minot zanjirlarini yaratish, sanoat klasterlari tashkil etish, qo'shma korxonalar barpo etish va birgalikda infratuzilma loyihalarini amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Masalan, mintaqalararo ixtisoslashuv natijasida bir mintaqaning qishloq

xo'jaligi sektori boshqa mintaqaning qayta ishlash sanoati bilan integratsiyalashib, umumiy qiymat zanjirini yaratishi mumkin. O'zbekistonning mintaqaviy integratsiya borasidagi tajribasi ham ushbu mavzuning amaliy ahamiyatini ko'rsatadi. Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida O'zbekiston Markaziy Osiyoda o'zaro manfaatli hamkorlik va barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan ochiq, pragmatik tashqi siyosatni boshladi. Bu mintaqaviy integratsiyaning kuchayishiga olib keldi, 2018-yildan boshlab Markaziy Osiyo yetakchilari o'rtasida muntazam siyosiy muloqot va Maslahat uchrashuvlari tizimli tus oldi hamda 2018-yilda BMT Bosh Assambleyasining tegishli rezolyutsiyasi bilan qo'llab-quvvatlandi. Bu sa'y-harakatlar tizimli muammolarni hal qilib, Markaziy Osiyoni barqaror va rivojlanayotgan mintaqalar sifatida joylashtirdi. Iqtisodiy natijalar orasida mintaqalar ichki savdoning 2019-yilga kelib 5,2 milliard dollarga yetgani (2016 yilga nisbatan 2,5 baravar ko'p) va umumiy tashqi savdoning 56 foizga o'sib, 168,2 milliard dollarga yetgani qayd etildi. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar 2016-2019-yillar oralig'ida 40 foizga o'sib, 37,6 milliard dollarni tashkil etdi, shu bilan birga turistlar soni deyarli ikki baravar ko'payib, 18,4 millionga yetdi. Mintaqaning umumiy YaIM 2023-yildagi 253 milliard dollardan 2024-yilda 302,8 milliard dollarga ko'tarildi va shu asnoda aytish joizki, Jahon banki 2025-yil uchun 3,7 foiz iqtisodiy o'sishni prognoz qilmoqda. O'zbekiston Markaziy-Janubiy Osiyo o'zaro bog'liqlik konsepsiyasini faol ravishda ilgari surib, iyul oyida mintaqalararo integratsiyaning barqaror modelini yaratish maqsadida xalqaro konferensiya o'tkazdi. Bu misollar integratsiyaning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi salohiyatini yaqqol ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mintaqalar kesimida tarmoqlararo integratsiyaning iqtisodiy samaradorligini baholash uchun keng qamrovli va ko'p qirrali metodologik yondashuvlar majmuasi zarur. Bu jarayon integratsiyaning turli darajalaridagi ta'sirlarini miqdoriy va sifat jihatidan o'rganishni talab etadi. Kirim-chiqim tahlili (Input-Output Analysis): Bu usul mintaqalararo va tarmoqlararo bog'liqliklarni, multiplikativ effektlarni aniqlash imkonini beradi. Tarmoqlarning o'zaro ta'sirini miqdoriy baholab, integratsiya natijasida qaysi tarmoqlarda o'sish kuzatilishi va bu o'sishning umumiy mintaqaviy iqtisodiyotga qanday ta'sir etishi aniqlanadi. Hisoblash umumiy muvozanat modellari (Computable General Equilibrium - CGE models): Ushbu modellar mintaqalararo integratsiyaning iqtisodiyotning turli sektorlariga, iste'molga, investitsiyalarga va YaIMga ta'sirini makroiqtisodiy darajada baholash imkonini beradi. Ular turli siyosiy senariylarning iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini simulyatsiya qilishda samaralidir.

Ekonometrik modellar: Regressiya tahlili va panel ma'lumotlari asosida qurilgan modellar integratsiyani rag'batlantiruvchi omillar (masalan, infratuzilma investitsiyalari, savdo liberalizatsiyasi) va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari (YaIM o'sishi, ish

o'rinlari yaratish, investitsiyalar oqimi) o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlashda qo'llaniladi.

Xarajat-foyda tahlili (Cost-Benefit Analysis - CBA): Mintaqalararo integratsiya loyihalarining umumiy iqtodiy foydalarini (masalan, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, bozorga chiqishni osonlashtirish) ularning xarajatlari (masalan, infratuzilma qurilishi, moslashuv xarajatlari) bilan solishtirish orqali loyihaning umumiy samaradorligi baholanadi.

Umumiy omil unumdorligi (Total Factor Productivity - TFP) o'sishi tahlili: Integratsiya natijasida mehnat va kapitaldan tashqari omillarning (masalan, texnologiya, tashkiliy innovatsiyalar) iqtisodiy o'sishga qo'shgan hissasini baholash imkonini beradi.

Keys stadi (Case Studies): Muayyan mintaqalararo integratsiya holatlarini chuqur o'rganish orqali uning mexanizmlari, yuzaga kelgan muammolar, muvaffaqiyat omillari va mahalliy iqtisodiyotga ta'sirini sifat jihatidan tushunishga yordam beradi.

Ekspert so'rovlari va intervyular: Mintaqaviy integratsiya jarayonida ishtirok etuvchi asosiy manfaatdor tomonlar (hukumat amaldorlari, tadbirkorlar, olimlar) bilan suhbatlar o'tkazish orqali integratsiyaning sub'ektiv bahosini, to'siqlarini va imkoniyatlarini aniqlash mumkin.

Mintaqaviy YaIM o'sish sur'atlari;

Ish o'rinlari yaratish dinamikasi;

Investitsiyalar oqimi, xususan, mintaqa ichidagi investitsiyalar;

Mintaqa ichki savdo hajmi va uning tuzilmasi;

Mehnat unumdorligi va kapital samaradorligi o'zgarishi;

Mintaqaviy iqtisodiyotning diversifikatsiyasi darajasi;

Innovatsiya ko'rsatkichlari (patentlar soni, yangi texnologiyalar joriy etilishi);

Mintaqaviy nomutanosibliklarning qisqarishi.

Integratsiyaning ta'sirini aniq baholashda bir qator qiyinchiliklar mavjud. Bularga integratsiya natijalarini boshqa omillardan ajratish (attribustion), kontrfaktual holatni yaratish, ma'lumotlarning mavjud emasligi yoki sifati, shuningdek, integratsiyaning dinamik va uzoq muddatli ta'sirlarini hisobga olish kabilar kiradi. Shu sababli, keng qamrovli va aniq xulosalarga erishish uchun bir nechta metodlarni birlashtirgan aralash yondashuvdan foydalanish eng maqbul yo'l hisoblanadi.

Xulosa

Mintaqalar kesimida tarmoqlararo integratsiya zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, iqtisodiy samaradorlikni oshirish, resurslardan optimal foydalanish va barqaror o'sishni ta'minlashda fundamental rol o'ynaydi. Ushbu tadqiqotda integratsiyaning nazariy asoslari, uning turli bosqichlari va iqtisodiy samaradorlikka ta'sir etuvchi mexanizmlari tahlil qilindi. Tadqiqotda ko'rsatilishicha,

ixtisoslashuv, miqyos iqtisodiyoti, texnologik va bilim almashinuvi hamda xarajatlarni qisqartirish orqali integratsiya mintaqaviy iqtisodiyotning umumiy unumdorligini sezilarli darajada oshiradi. Integratsiyani baholashning kirim-chiqim tahlili, CGE modellari, ekonometrik tahlil va keys stadi kabi miqdoriy va sifat usullari majmuasidan foydalanish uning ko'p qirrali ta'sirini to'liq tushunishga imkon beradi. Qulay siyosiy va institutsional muhitni yaratish: Integratsiyani qo'llab-quvvatlash uchun yagona qoidalar, standartlar va shaffof huquqiy bazalarni ishlab chiqish muhim. Bu o'z navbatida, mintaqalararo savdo va investitsiya to'siqlarini kamaytiradi. Infratuzilmani rivojlantirishga investitsiya kiritish: Transport, energetika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kabi umumiy infratuzilmani takomillashtirish mintaqalararo aloqalarni mustahkamlaydi va tarmoqlararo o'zaro ta'sirni jadallashtiradi. Sanoat klasterlari va qiymat zanjirlarini qo'llab-quvvatlash: Ma'lum bir geografik hududda bir-birini to'ldiruvchi tarmoqlarning guruhlanishini rag'batlantirish innovatsiyalarni, samaradorlikni va raqobatbardoshlikni oshiradi. Inson kapitilini rivojlantirish: Integratsiyalashgan tarmoqlar ehtiyojlariga mos keladigan ishchi kuchini tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlarini joriy etish. Axborot almashinuvini yaxshilash va ishonch muhitini shakllantirish: Mintaqaviy o'zaro tushunish va hamkorlikni kuchaytirish, biznes va hukumat o'rtasidagi muloqotni jadallashtirish.

Davlatning faol roli: Hukumatning roli nafaqat regulatsiya qilish, balki integratsiya jarayonlarini faol ravishda qo'llab-quvvatlash, xususan, kichik va o'rta biznesning mintaqalararo loyihalarda ishtirokini rag'batlantirishdan iborat bo'lishi kerak. O'zbekistonning mintaqaviy integratsiyani chuqurlashtirish borasidagi pragmatik siyosati va Markaziy Osiyo-Janubiy Osiyo o'zaro bog'liqlik konsepsiyasi ushbu tavsiyalarning amaliy isbotidir. Kelajakdagi tadqiqotlar integratsiyaning aniq mikroiqtisodiy ta'sirlarini batafsil o'rganish, uning barqaror rivojlanish maqsadlariga ta'sirini baholash, mintaqaviy integratsiyaning zarbalarga chidamliligini tahlil qilish va ijtimoiy tenglikka ta'sirini ko'rib chiqishga qaratilishi mumkin. Shuningdek, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalarining mintaqalararo va tarmoqlararo integratsiyadagi rolini o'rganish yangi imkoniyatlarni ochib berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. El-Agraa, Ali M. Iqtisodiy integratsiya nazariyasi. London: Routledge, 2018.
2. Polèse, Mario, & Richard Shearmur. Yangi Mintaqaviy Iqtisodiyot: Mintaqaviy Rejalashtirish va Rivojlanishga oid Nuqtai Nazarlar. London: Routledge, 2015.
3. Filippini, C., Giarratana, M. S., & Savona, M. "Mintaqaviy Iqtisodiy Integratsiyaning Sanoat Ko'rsatkichlariga Ta'siri: Yevropa Ishlab Chiqarish Sanoati Misolida Dalillar." Mintaqaviy Tadqiqotlar, jild 52, son 1, 2018, pp. 110-120.

4. Frenken, K., Van Oort, F. G., & Verburg, T. "Bog'liq xilma-xillik, bog'liq bo'lmagan xilma-xillik va Mintaqaviy iqtisodiy o'sish." *Mintaqaviy Tadqiqotlar*, vol. 41, no. 5, 2007, pp. 685-697.
5. Martin, R., & Sunley, P. "Klasterlarni Dekonstruksiya Qilish: Xaotik Konsepsiya yoki Siyosat Panatseyasi?" *Iqtisodiy Geografiya Jurnali*, vol. 3, no. 1, 2003, pp. 5-29.